

ŠERVIN B. NULAND

Leonardo da Vinči

Prevela
Aleksandra Čabraja

■ Laguna ■

Naslov originala

Sherwin B. Nuland
LEONARDO DA VINCI

Copyright © Sherwin B. Nuland, 2000

All rights reserved including the right of reproduction in whole or in part in any form.

This edition published by arrangement with
Lipper Publications, L.L.C. and Viking Penguin,
a member of Penguin Group (USA) Inc.
A Lipper/Penguin Book

Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mojoj dvojici Italijana:
Salvatoreu Maci i mom bratu Vitoriju Fereru

I

Potruga za čovekom

U OSMOJ GODINI svoje gotovo idolopokloničke opsjednutosti životom Leonarda da Vinčija krenuo sam na hodočašće do kuće u kojoj je rođen. Ili sam bar tako mislio.

To se dogodilo 1985, kada smo moja žena Sara i ja bili u Firenci. Drugoga jutra u tom gradu, bez ijednog trenutka razmišljanja, naglo smo odlučili da posetimo Vinči, gde ni jedno ni drugo nikada ranije nismo bili.

Gde bismo se mogli raspitati za put ako ne u *Museo di Storia della Scienza*? No, pošto muzej beše zatvoren, zakucah na masivna drvena vrata i, na moje iznenađenje, tek ih malo odškrinu neka žena, koja je najpre saslušala moje pitanje, a zatim otišla da upita *direttorea* za savet. Brzo se vratila sa svojim šefom, te se Sara i ja uskoro obresmo u vozu za Empoli, udaljen od Firenze dvanaestak kilometara. Odatle smo autobusom brzo stigli do Vinčija. Ispostavilo se da se gradić Vinči ničim ne izdvaja od ostalih mesta u toj oblasti, sem što se dičio malim muzejom u kojem su bili izloženi modeli mašina napravljenih po Leonardovim nacrtima. Ali bilo je u njemu još nečega. Veliki putokazi pokazivali su put ka *La Casa Natale di Leonardo* – rodnoj kući ovog slavnog čoveka – navodeći da se ona nalazi oko tri kilometra odatle. Na tim tablama, međutim, nije pisalo da su ta tri kilometra oštar uspon, kojim smo uskoro počeli da se penjemo.

Našavši se konačno na vrhu, nagrađeni smo pogledom na veliku kamenu zgradu, očigledno ostatke renesanse kuće. Stigli smo do svog cilja.

Začudo, ni Sara ni ja nismo osetili očekivano uzbuđenje. Unutrašnjost zgrade sastojala se od kamenog poda s velikim ognjištem. Jedna starija žena prodavala je razglednice. Ni fizički ni duhovno, tu ničeg drugog nije bilo. Nismo pronašli ono što smo očekivali.

Istim prostorom besciljno je lutalo još nekoliko turista, podjednako razočaranih. Zarad Sare pokušah da odglumim izvesno oduševljenje, dok je ona činila isto zbog mene, ali uzalud. Posle tolikog truda da stignem do rodnog mesta svog junaka, rezultat je bio obeshrabrujući. Pa ipak, to je *zaista* bila njegova rodna kuća, iako nam njeni goli stari zidovi nisu ništa govorili. Isprva smo oklevali da odemo odatle, očekujući, pretpostavljam, da će bar jedno od nas doživeti iznenadno nadahnuće isključivo zahvaljujući prisustvu na tom mestu. Kada se to ni posle dvadesetak minuta nije dogodilo, rešismo da krenemo. Neki nemački turisti povezli su nas svojim mercedesom, te smo brzo stigli do centra grada. Pošto osećaj iščekivanja beše iščezao, silazili smo utučeni. Hiljadu devetsto osamdeset četvrta bila je sušna godina – stabla maslina behu suva i smežurana, a tlo suvo i gotovo pretvoreno u pesak. U takvoj atmosferi bilo je teško zamisliti malenog zlatokosog Leonarda kako se oduševljava lepom prirodom oko sebe i veselo skakuće po bujnim okolnim poljima.

A čekalo nas je još veće razočarenje. Nešto kasnije, čitajući i razgovarajući sa svojim prijateljima Italijanima, shvatio sam da niko od njih nema pojma gde je Leonardo rođen. Zapravo, njegova rodna kuća se možda čak i ne nalazi u Vinčiju. Neki tvrde da je rođen u obližnjem gradiću Ankijanu i doveden u Vinči tek nekoliko godina, ili pak neko-

liko meseci kasnije. Sara i ja smo možda obišli kuću u kojoj je rođen, a možda i nismo. Da zbrka bude veća, kasnije smo otkrili da nas je uzbrdica kojom smo se popeli odvela iz Vinčija do samog Ankijana, čiji građani smatraju *Casa Natale di Leonardo* tek mamcem za lakoverne turiste.

Leonarda na tom mestu nismo pronašli. Zapravo, njega nije moguće naći na *bilo kom* mestu. On se ne može vezati za mesto niti za spomenike, niti bilo šta trajno. Blesnuo je u svom vremenu i nestao ostavljajući za sobom mnoštvo dela od kojih gotovo ništa sem slika nije bilo dovoljno cenjeno sve do nekoliko vekova posle njegove smrti, daleko od kuće u kojoj gotovo sigurno nije rođen. Navodeći čuvene Frojdove reči: „Bio je poput čoveka koji se prerano probudio u tami, dok su svi drugi još spavali“, cenjeni vinčijanski naučnik Ladislao Reti podseća koliko je Leonardovih rukopisa nestalo u toj tami. Tek je zahvaljujući relativno skorašnjim otkrićima nekih od tih rukopisa rasvetljena zagonetka ovog genija. Pa ipak, on je i dalje, i uvek će ostati, upravo onakav kakvim ga Reti naziva: nedokučivi Leonardo.

Leonardo da Vinči je bio čovek ideja. U izvesnom smislu on je nedokučiv; u drugom nam je toliko blizak da mu lako možemo čuti glas. Daleko više se zna o njegovim idejama i ogromnom opsegu njegovih istraživanja nego o stvarnim događajima i okolnostima njegovog života. Ali čak i njegove misli ostaju, u izvesnoj meri, skrivene od nas. Ako je bio „najradoznaliiji čovek u istoriji“, kako ga izvanredno umesno naziva ser Kenet Klark, istovremeno je i istorijska ličnost koja nam izaziva najveću radoznalost.

Kao što nama Leonardo mora, u krajnjoj liniji, ostati večito nepoznat, na isti način su i njega sputavala ograničenja koja su mu stajala na putu do postizanja ciljeva u proučavanju prirode. Bez odgovarajućih instrumenata, matematike, eksperimentalnih metoda kasnijeg doba, nije mogao

znati u kojem pravcu treba da krene ka svom konačnom cilju – sistematizaciji celokupnog znanja o prirodi. Zato je išao na sve strane odjednom, a najveće čudo je kako je uopšte, u odsustvu tehnologije i informacija dostupnih modernim misliocima, uspeo toliko mnogo da postigne. I nekad i sad je kritikovan zbog toga što je završio tako malo od svega što je započeo. Pa ipak, kako je moglo biti drugačije, barem u oblastima njegovog naučnog rada? Stremljenja njegovog uma otišla su mnogo dalje od poznatih znanja i tehnologije njegovog doba. Da je imao više sredstava na raspolaganju, njegov genije bi svakako otišao isto toliko daleko i u stvarnosti kao u zamislama i maštanjima. Kenet Kil, vrhunski stručnjak za Leonardova anatomska istraživanja, jednom mi je poslao odlomak iz pisma našem zajedničkom prijatelju u kojem je – u vezi s tim pitanjima – opisao sopstvena osećanja, podstaknuta proučavanjima nekih Leonardovih rukopisa:

Na svakoj stranici ostajem zadivljen njegovim inteligentnim pitanjima i odgovorima. Međutim, često shvatam da, ma koliko pametna i instinktivno tačna ta pitanja bila, kad nema skupa osnovnih znanja na kojima bi se mogla zasnivati, ona moraju sadržati greške. To moju priču neizbežno boji tugom; i što se odvažnije Leonardo bori sa okovima svoga neznanja, to ona postaje sve tužnija. Naročito zbog toga što on, mada na mnogim mestima kida te lance, nikad ne uspeva da ih se sasvim oslobodi. Pitam se jesmo li u mnogim naučnim disciplinama (rekao bih, u sociologiji, psihologiji, tanatologiji) i mi u istom položaju danas, kada okovi koji nas sputavaju nisu ništa manje snažni zbog toga što su nam nepoznati, i neopipljivi.

Naravno, upravo kao što mi nemamo načina da procenimo okove i stege koji i dan-danas sputavaju čak i izučavanja zasnovana na matematici, poput fizike i astronomije – a kamoli manje konkretnih grana nauke koje pominje Kil – Leonardo nije mogao biti svestan uticaja ograničenja petnaestoga veka na njegova moguća postignuća. Prema njegovim shvatanjima, nikakve granice nisu postojale i sve je bilo moguće; ozbiljan i uporan rad rešice sve zagonetke. „Bog nam sve dobro prodaje po cenu rada“, pisao je, citirajući Horacija. Ali i on je (kao i Horacije) grešio, i to ne samo zato što su njegove ideje izlazile iz okvira njegovog doba. Iako je išao znatno ispred svog vremena, on je ipak bio i čovek svog vremena, podložan izvesnim duboko ukorenjenim predrasudama, koje su ga, bez njegove svesti o tome, u nekim istraživanjima vodile pogrešnim putem. Koliko god se trudio da to izbegne i porekne, ipak je bio pod uticajem stavova svojih prethodnika i ograničenja renesansnog duha. Koliko god se taj duh dičio širinom i slobodom, on je bio takav samo u poređenju sa duhom prethodnog doba. Leonardu je bio potreban sedamnaesti ili čak, možda, dvadeseti vek. Nije mu nedostajao duh doba, već konkretna znanja i slabljenje uticaja predrasuda ranijih vremena. Bez toga čak i taj najširi zamah ljudskog intelekta mora u nama probuditi tugu koju je osetio Kil, tugu što nije moglo biti drugačije.

Ipak, uprkos ograničenjima tih neizbežnih stega Leonardov um je bio moderan, prvi te vrste koje je potomstvo upamtilo. Poput svakog istinskog naučnika bilo kog doba, učio je od prirode i odlučno odbijao svako svesno robovanje stegama prošlosti. To što se prošlost ponekad neosetno uvlačila u njegova tumačenja ne treba da nam skrene pažnju sa nepristrasnosti kojoj je u svojim istraživanjima težio. U svojim spisima on veoma retko pominje velike umove prošlosti. Oštro se borio sa nevidljivim iskušenjima sopstvenog

intelektualnog nasleđa, i u toj borbi je češće pobeđivao nego gubio. „Svako ko se u raspravi oslanja na autoritete, ne koristi svoje poimanje već pamćenje“, pisao je. U poslednjim analizama verovao je samo u ono što je otkrio sopstvenim izučavanjima. Pogrešna tumačenja koja su se neizbežno uvlačila u njegove spise bila su posledica nasleđene tradicije, toliko sveobuhvatna da čak ni um takvog genija nije mogao u potpunosti da ih izbegne.

Iako se često naziva tipičnim renesansnim čovekom, moglo bi se takođe reći da je Leonardo tek delimično bio renesansni čovek. Mada je predstavljao otelotvorenje žudnje za životom i prirodom, koji su bili zvezde vodilje humanizma, istovremeno je izbegavao oslanjanje na antičke izvore i idolopokloničko ponavljanje njihovih načela, koja su podjednako karakteristična za nauku tog doba. „Oni koji proučavaju antičke izvore, a ne dela Prirode“, pisao je, „jesu pastorki, a ne sinovi Prirode, majke svih istinskih tvoraca.“ Prvi je prišao Aristotelovim, Ptolemejevim i Galenovim učenjima kao nečemu što treba preispitati i prevrednovati radije nego kao učenjima koja je neophodno usvojiti i potvrditi. To što su se osnove njegovih učenja zasnivale upravo na njihovim delima znači upravo da je on zaista bio čovek svoga vremena, koji nije nepogrešiv; a neke od njegovih najvećih grešaka i propuštenih prilika potiču od osnove klasičnog mišljenja, koju nije mogao da izbegne. Njegova astronomija je velikim delom ptolemejska, a fiziologija galenska. Ali kad bi mu objektivnost sopstvenog oka, koje se „neiscrpno divilo beskrajnim delima prirode“, pokazala drugačiju sliku, nije se ustručavao da to i kaže. Zato u jednoj njegovoj beležnici nalazimo sledeće, za ono vreme zapanjujuće reči: „Sunce se ne kreće.“ Budući da je njegov krajnji cilj bio da preispita nasleđe prošlih vekova i potraži istinu u sopstvenom iskustvu, bio je u stanju da krči nove puteve u

oblastima koje su njegovi savremenici smatrali davno i pravilno protumačenim.

Tema Leonardovih izučavanja jeste eksperimentalni metod, pristup izučavanju prirode za koji kažu da je uveden tek u sedamnaestom veku. Eksperimentalni metod predstavlja ključ takozvane naučne revolucije, koja je obeležje tog veka. Ali, pre toga, Leonardo se već probudio u tami. Da se mogao probuditi dve stotine godina kasnije, bio bi daleko manje sputan i raspolagao bi sa mnogo više znanja i tehnologije nego u svome dobu. Ko može da posumnja da je mogao ostaviti nasleđe koje bi doseglo – a možda i nadmašilo – dostignuća Keplera, Galileja, Harvija,* pa čak i Isaka Njutna?

To je Leonardo da Vinči koji me je svih ovih godina oduševljavao, posebno svojom anatomijom. Njegov raskošni talenat i lepota njegovih slika dobro su poznati širom sveta. Na kraju krajeva, živeo je u dobu kada su umetnička dostignuća jednako slavljena na dvorovima i među pučanstvom. Đorđo Vazari, slikar koji je generaciju kasnije pisao o slikarima, ostavio je svetu neizbrisivu sliku Leonarda koji je bio „zaista dostojan divljenja i božanski nadaren. Da nije bio tako svestran, mogao je biti naučnik. Ali nestalnost njegove prirode nagonila ga je da mnogo šta započne, a kasnije zane-mari.“ Ove reči iz Vazarijevih *Života slikara* iz 1568. napisane su davno pre no što je ma kakva procena Leonardovih naučnih dostignuća uopšte bila moguća. Poput mnogih ljudi svog doba, Vazari ga je video kao slikara koji je mogao biti daleko plodniji da se nije zamajavao naukom. Ono što je on pogrešno ocenio kao nestalnost bio je zapravo nagon koji je terao Leonarda da se vrati naučnom radu, u čemu su ga često ometala praktična pitanja umetničkog stvaralaštva.

* *William Harvey* (1578–1657) – engleski lekar i anatom; razvio je teoriju cirkulacije krvi (1628) i objasnio rad srca i krvotoka. (Prim. prev.)

Bilo je dugih razdoblja u kojima zaista nije imao strpljenja za slikanje. Tako u jednom pismu u kojem pokušava da objasni velikodušnoj meceni Izabeli d'Este od Mantove zašto izrada njenog naručenog portreta kasni, fra Pjetro di Novelara, poglavar karmelitskog reda, aprila 1501. piše: „[Njegovi] matematički eksperimenti su ga do te mere otuđili od slikanja da ne može podneti da uzme četkicu u ruke.“ Takav stav razumele su samo malobrojne kolege i pokrovitelji. Iako se Vazari divio njegovim anatomskim studijama, verovao je da Leonardov naslednik Frančesko Melci samo „čuva ove crteže kao relikvije“, jer se smatralo da je u tome njihova jedina vrednost.

Danas o tome znamo mnogo više. Mada je Leonardo počeo da se bavi izučavanjem anatomije da bi unapredio svoje slikarstvo, znamo da su vremenom ove studije postale svrha za sebe, i konačno jedan od najvažnijih ciljeva ka kojima je njegov genije bio usmeren. Takođe znamo i to da je, kao i u mnogim drugim oblastima, išao toliko daleko ispred svog vremena da čak *ni sam* nije shvatao pravac svog kretanja. Istoričar medicine Čarls Singer o njemu kaže: „[Njegove] anatomske beležnice... prikazuju ga onakvim kakav jeste: jedan od najvećih naučnika svih vremena u oblasti biologije. U beskonačnom mnoštvu pitanja bio je vekovima ispred svojih savremenika.“ A znamo i još nešto: što više proučavamo Leonardove spise, to ga više posmatramo ne kao vrhunskog umetnika, već pre svega kao naučnika kome je umetnički dar pomagao u izučavanju prirode.

Nije me, međutim, očarala samo Leonardova anatomija, već i njegova nedokučivost. Mukotrpnii uspon uz strminu u Vinčiju ili Ankijanu, na čijem vrhu nisam našao ništa sem jednog „možda“, simbolično predstavlja teškoću sa kojom se suočavaju ne samo oni koji profesionalno izučavaju Leonardovo delo, već i svi mi ostali koji pokušavamo da ga razu-

memo. Datumi, činjenice, poznati događaji šturi su i nedovoljni da nam otkriju kako je takav čovek uopšte mogao postojati. Zagonetka Mona Lizinog osmeha dostojna je zagonetke životne sile njenoga tvorca. Ili možda taj osmeh predstavlja suštinu Leonardove poruke pokolenjima: u meni se krije mnogo više no što ikad možete dokučiti; mada vam se u svojim beleškama obraćam isto tako intimno kao samome sebi, svoju tajnu sačuvao sam u dubinama sopstvenog duha i nedokučivim izvorima koji su omogućili moje postojanje; ma koliko tragali, možete stići samo dotle; ostatak je nedostupan, jer moja je sudbina bila da spoznam ono što vi nikada nećete saznati.